

Alles wat al gezegd is

‘Waar is mijn telefoon?’ Het is de eerste gedachte die in me opkomt. Ik heb dan nog niet door dat er door de hele auto kleine stukjes glas liggen, laat staan dat ik weet dat ik ondersteboven in mijn moeders auto hang op een Franse snelweg. Een auto passeert, maar op mijn eigen ademhaling na hoor ik geen geluid. Als ik mijn ogen sluit, heb ik een moment het idee dat er niets aan de hand is. Pas dan realiseer ik me dat ik niet alleen in de auto zit. ‘Mam! Mam!’ roep ik, met het idee dat hoe harder ik schreeuw, des te meer kans er is dat zij nog leeft.

Mijn moeder maakt geen geluid. In plaats daarvan legt ze haar hand op mijn arm. Een warme hand die kleverig aanvoelt. ‘Je moet nu de auto uit, schat’, zegt ze met een stem alsof ze me vertelt dat ik niet mijn rugtas moet vergeten naar school. ‘De auto kan misschien vlam vatten, we moeten er nu uit.’ Ik maak mijn gordel los en met een klap val ik naar beneden. Naast het kapotte raam ligt de telefoon die ik eerst zocht. Ik pak hem en met moeite kruip ik door het raam. Mijn moeder staat al buiten. Ze gebaart me mee te komen en van een afstand kijken we naar de auto die door een reuzenhand in elkaar lijkt te zijn gedrukt. Mijn moeder houdt mijn hand vast en knijpt erin.

Later vertelden de agenten dat we waarschijnlijk twee keer over de kop zijn gegaan. Zelf weet ik er niets van. Het laatste wat ik me nog kan herinneren was de vrachtwagen die ik probeerde te ontwijken en het betonblok waar we met 120 kilometer per uur op af reden. We raakten het blok schuin en schoten eroverheen. Maar vanaf dat moment was er niets. Er was geen slowmotion, geen laatste gedachte, ik zag zelfs mijn leven niet aan mij voorbijflitsen. Het gebeurde, er was een doffe knal. Meer niet.

Ik had verwacht, in de dagen na het ongeluk, dat alles anders zou zijn. Ik had immers met het ongeluk een tastbaar voorbeeld gehad van mijn eigen sterfelijkheid. Misschien is het een bijproduct van mijn beeld van mensen die de dood in de ogen hebben gekeken, hersteld zijn van kanker of van dichtbij de dood van een naaste hebben meegemaakt. Dat zij nadien hun leven anders ordenen, prioriteiten stellen en zich alleen bezighouden met wat belangrijk is.

Maar voor mij veranderde er weinig. Een paar dagen, weken hooguit, stond het genieten centraal. Het doen wat je fijn vindt, tegen mensen zeggen wat je altijd al wilde, want het kan zomaar ieder moment over zijn. Daarna ging alles echter gewoon weer door, en werd het een verhaal dat je vertelt op feestjes. ‘Dat moet behoorlijk heftig zijn geweest!’ Geen levensverandering, geen nieuwe levenslessen. De dood is nu niet dichterbij of verder weg, mijn benul van mijn sterfelijkheid is simpelweg onveranderd gebleven.

Ik heb altijd stilgestaan bij mijn eigen sterfelijkheid. Ik herinner me hoe ik toen ik acht jaar moet zijn geweest, plotseling doorhad dat dit leven ooit zou eindigen. Een meester op school, die een paar maanden daarvoor was getrouwd – ik had nog met rijst gegooid toen ze het stadhuis uitliepen – overleed plotseling aan een beroerte. De hele school kwam naar de begrafenis, en aan de hand van mijn moeder wilde ik absoluut nog naar voren lopen. Ik wilde hem zien.

De maanden erna huilde ik vaak voordat ik moest slapen. Niet omdat ik het dode, levenloze gezicht van de meester steeds voor mijn ogen zag – dat was het probleem niet echt. Ik had alleen ineens door dat ook ik dood zou gaan. Dat er daarna misschien wel niets zou zijn. Het niets wat deze man was geweest toen ik hem zag, een omhulsel. En wat was dat niets dan? Het besef dat ik ieder moment zou kunnen sterven verlamde me toen, en slapen durfde ik niet meer.

Slapen kan ik nu wel, ondanks dat ik het antwoord niet heb gevonden. Wel sluimert het besef dat als achtjarige bij me doordrong nog in mijn gedachten, en zo nu en dan komt het naar boven. Dit zie ik niet alleen bij mijzelf, maar ook bij mijn vrienden, de mensen die ik ontmoette op de universiteit en nu op mijn werk. Omgaan met het idee dat wij er niet meer zullen zijn, blijkt aan ons leven meer vorm te geven dan we wellicht doorhebben. Daar hoeft je niet eerst twee keer voor over de kop te gaan.

Mijn vrienden kan ik grof gezien in twee groepen opdelen. David is het uiterste aan de ene kant. Ik ken hem al sinds de middelbare school. Daar haalde hij al de hoogste cijfers, zijn huiswerk was altijd op tijd af. Maar David was geen nerd of loser. Hij was niet iemand die zijn dagen alleen op een kamertje sleet terwijl hij Duitse naamvallen bestudeerde. Integendeel, David had talloze vrienden, was het middelpunt van de aandacht, had altijd de wildste ideeën en was een van de weinigen die ze ook echt uitvoerde. Nu we beiden tien jaar ouder zijn en hij advocaat is geworden, is daar weinig aan veranderd.

Iemand als David haalt altijd overal het uiterste uit. Hij wil dit moment grijpen, vasthouden. Hij wil de beste baan, de beste studie, de beste cijfers. Hij wil uitgaan tot het licht wordt en 's ochtends weer aan het werk. Hij drinkt sommige avonden alsof er geen morgen meer is. Op andere momenten leeft hij juist extreem gezond: sport, fruit, groenten, vitaminesupplementen. Het zou me niet verbazen als hij later de eerste is die overstapt op botox, of zijn groeiende inhammen met verse haarzakjes laat beplanten.

Het is alsof David het leven dat hem, net als aan ons allemaal, langzaam ontglipt als zand tussen zijn vingers, zo stevig mogelijk probeert vast te houden. Door alles tot in het uiterste te beleven, probeert hij altijd te leven in het nu. Te negeren dat zijn krampachtige vuist niet voorkomt dat er steeds minder zand in zijn hand achterblijft.

Maar in onze gezamenlijke vriendengroep zitten ook vrienden die schijnbaar totaal tegenovergesteld aan David zijn. Na hun middelbare school gingen ze reizen om te bedenken wat ze met hun leven wilden. Op dat eerste jaar reizen volgde een tweede, want ze wisten het toch nog niet zo goed. Daarna begonnen ze aan een studie als rechten of geneeskunde. Dat werd na een aantal maanden werken in een café. Een onafgeronde propedeuse kunstgeschiedenis en religiewetenschappen later besloten ze toch weer aan rechten te beginnen. Het zijn de mensen die altijd twijfelen welke richting hun leven moet nemen, omdat elke keuze onomkeerbaar is. Er is zelfs een woord bedacht voor de problematiek van mensen zoals deze vrienden: de midlife-, of in dit geval eigenlijk quarterlifecrisis.

Hoewel David en de andere vrienden op het eerste gezicht van elkaar lijken te verschillen, zijn ze uiteindelijk niet zo anders. David verkeert in zekere zin in dezelfde crisis. Die crisis is namelijk niet alleen besteed aan het klassieke voorbeeld van de man die net vijftig is geworden, ervandoor gaat met zijn secretaresse en van zijn spaargeld een rode Porsche koopt.

Zowel David als de uitstellers, als de mannen met Porsches proberen een antwoord te vinden op dezelfde vraag. David gaat tot in extremen om de tijd te doen stilstaan: carpe diem op steroïden. De anderen hopen dat door hun uitstel de tijd zelf ook op zich zal laten wachten. De quarter- of midlifecrisis is in dit geval meer dan alleen een luxeprobleem, want het laat bovenal zien dat veel mensen geen antwoord weten op de vraag: hoe ga ik om met mijn eindigheid? Misschien is de naam 'crisis' hier zelfs onterecht voor: die vraag en de poging daarop antwoord te geven, is niet meer dan menselijk.

'Geniet, wees jong, haal er alles uit!' zien we in de bladen, reclames en series om ons heen. De nadruk op het genieten, of juist de angst om de verkeerde keuzes te maken, schreeuwt dat we ons wel bewust moeten zijn van onze eindigheid: waarom zouden we anders het nu zo nodig moeten benutten, en waarom zouden we anders zo bang zijn het fout te doen, als genieten en fouten maken toch altijd nog kan? Het is niet het levensbedreigende moment dat ons bewust maakt van onze sterfelijkheid: ons gedrag toont dat we het allang weten. Het leven zelf is levensbedreigend.

Beide soorten vrienden geven, zonder dat ze dat misschien doorhebben, hun leven vorm vanuit het benul dat hen maar een beperkt aantal dagen is gegund. Het benul van de eindigheid van dit leven is echter voor iedereen gelijk, eerlijk zelfs. Het ontstaat niet pas na een ongeluk, maar zet voor ons allen een stempel op het bestaan, een bril waardoor alles wordt bekeken. Hoe met dit benul wordt omgegaan, verschilt.

In de documentaires *Rauw* en *Rauwer* van Anneloek Sollart met Tom en zijn moeder in de hoofdrol, is te zien hoe de strijd met de eigen sterfelijkheid een extreme wending heeft genomen. De documentaires vertellen het verhaal van Tom die sinds zijn vijfde alleen rauw, ongekookt en onverwarmd voedsel eet. Dat moet van zijn moeder Francis – volgens haar is dit de enige gezonde manier van leven. In december van dit jaar kwamen Tom en zijn moeder veel in het nieuws. Hoewel het ontduiken van de leerplicht de katalysator was, vielen de mensen vooral over de moeder. Kindermishandeling! werd van de daken geschreeuwd, en de vrouw werd als een waanzinnige afgebeeld.

In haar extremen zie ik sporen van de hoop van de mens die niet gelooft dat er na dit leven nog iets volgt, het besef dat dit het is. De hoop van iemand als David dat, indien hij maar genoeg Omega-3 vetzuren binnen krijgt, een half uur per dag sport en zich vasthoudt aan de spreuk van twee ons groente en twee stuks fruit, hij als op een magische wijze langer zal leven. Hij gelooft misschien niet werkelijk dat hij er onsterfelijk van wordt, maar kent wel een ongekende waarde toe aan het belang van gezond leven. Ook al houdt hij zich er niet altijd aan, hij vindt geruststelling in het feit dat hij bijdraagt aan een langer leven hij de pizza overslaat en veel groenten eet. Een bijdrage die in een maatschappij die de oorlog heeft verklaard aan de ouderen en steeds ouder worden, welhaast een plicht is geworden.

Oud zijn is iets wat in onze westerse samenleving gepaard lijkt te gaan met niets meer dan ongemakken, als iets dat je koste wat het kost moet vermijden. We worden dag in dag uit gemotiveerd om rimpels glad te strijken en tanden wit te houden: alles om maar niet te laten zien dat we allemaal ouder worden. Het hoeft niet alles te bepalen in ons leven, maar in meerdere en mindere mate bepaalt het feit dat we allemaal zullen sterven, de wijze waarop wij de wereld zien. Want wat als de wereld de dood niet zou kennen?

In *De Mogelijkheid van een Eiland* beschrijft Michel Houellebecq het einde van Daniel, een komiek die voelt dat hij aan het einde van zijn leven staat. Hij is te oud om mee te draaien in de moderne consumptiemaatschappij, waar jong en mooi zijn centraal staat. Daniel weet dat het geheim van de westerse wereld is dat alleen de jeugd recht heeft op geluk.

Tussen de fragmenten van het leven van Daniel wordt ook het verhaal van Daniel²⁴ verteld. Daniel²⁴ is de 23ste kloon van Daniel, en leeft in een wereld waar een vorm van onsterfelijkheid is gerealiseerd. In de wereld van Daniel²⁴ kan iedereen zich laten vervangen door een kloon op het moment dat hij te oud is geworden. Binnen 24 uur wordt een nieuwe kloon overgebracht als de vorige te oud is. Niet alleen de genetische code van het lichaam wordt onthouden, ook de identiteit – opgeslagen in autobiografieën van elke voorafgaande kloon – wordt geconserveerd en overgedragen aan iedere opvolger.

Zoals Daniel zegt: onsterfelijkheid vormt een kans op een nieuw leven, een oneindig aantal kansen op een nieuw begin. In *De Mogelijkheid van een Eiland* is onsterfelijkheid de belofte van de eeuwige herhaling geworden. De dood niet meer dan een keuze voor degenen die zich willen laten vervangen.

Maar deze herhaling komt met een prijs. Het leven van de klonen kenmerkt zich door monotonie. Ze leven alleen in omheinde appartementen en elke dag is een kopie van de ander, net als zij zelf kopieën van anderen zijn. Het is een wereld waar verandering geen enkele positieve connotatie meer heeft. Daniel²⁴ beschrijft hoe de *neohumans*, de klonen, innovatie met argwaan begroeten. Het ideaal van deze neohumans is de onverschilligheid, een staat van stabiliteit waarin alles hetzelfde wordt, een grijze kleur waarin niets opvalt. In de wereld van Daniel²⁴ zijn emoties als wreedheid en medeleven langzaam uitgestorven. Slechts een enkeling kent nog een gevoel van melancholie naar een tijd die hij alleen van de autobiografieën van zijn voorgangers kent. Maar het merendeel is vervlakt en met iedere nieuwe kloon verdwijnt steeds meer van het overgebleven restje menselijkheid.

‘Heb je alweer gereden?’ Het was de vraag die ik na het ongeluk het vaakst heb gehoord. Het schijnt goed te zijn dat stuur weer vast te houden, te merken dat het goed gaat, de angst achter je te laten. Een manier om jezelf het gevoel te geven dat het niet erg is. Zie je, er gebeurt niets! De angst om weer te rijden heb ik overwonnen. Maar de angst waar het hier echt om gaat heeft weinig te maken met een auto. Het is het besef dat mijn leven zomaar ten einde kan lopen. Een besef dat mensen als David of mensen als mijn vrienden die zich verschuilen achter hun reizen of derde studiekeuzes, of de mensen die zich vergrijpen aan een gezond bestaan, net zo goed hebben. Een besef en zelfs angst die ik, in tegenstelling tot de autovrees, niet wil verliezen. Het is namelijk dit besef van onze sterfelijkheid dat ons vormt.

Het einde van deze wereld vormt slechts het begin. Voor seculieren als ons niet het begin van een nieuw leven, maar van de wijze waarop we waarde toekennen en herkennen in de wereld. Het is de finaliteit van het leven die voor waarde zorgt. In de wereld van Daniel²⁴, waar de betekenis van de dood is veranderd, is de noodzaak om waarde te geven aan het leven verdwenen. Het meeste is al door zijn voorgangers gezegd en geschreven, en de noodzaak om nieuwe ervaringen op te doen is verdwenen.

Omdat er geen tweede kans is, zoeken we een toevlucht in creativiteit. Proberen we speciaal te zijn, te zien wat nog niet is gezien, anders te zien, te zeggen wat nog niet is gezegd, of het dan op zijn minst net anders te zeggen. Het is pas met het besef van onze sterfelijkheid dat alles wat is gezegd, alles wat we kunnen zeggen, waarde krijgt. Dat is niet voorbehouden aan kunstenaars of schrijvers. Het is iets wat aan iedereen toekomt. De finaliteit van ons leven, en het besef daarvan, maakt dat we houden van, dat het de moeite waard is om iemand een kus te geven, en dat we zien dat, ondanks het feit dat een zonsondergang verworpen is tot het symbool van kitscherige romantiek, het niet wegneemt dat wanneer jij er naar kijkt op die ene dag, het speciaal is, omdat die dag maar één keer zal voorkomen. De mystiek der zichtbare dingen willen en kunnen zien, dat is het gevolg van dat menselijke benul, iets wat aan iedereen is gegeven.

Voelen waarom dit het moment is om tot vijf uur wakker te blijven alsof je morgen niet moet werken, voelen dat het zand door je vingers glipt, is juist dat wat ons mens maakt. Dat beseffen, is een manier waarop we niet alleen een reden hebben om ons verhaal aan de wereld te vertellen, maar ook om te luisteren naar het verhaal dat je maar een keer kan horen. De dood, het benul daarvan, is het eerste besef van de expressie. Het is eerlijk.